

अभ्यास

शब्दभण्डार

१. दिइएका अर्थ आउने शब्द 'उज्यालो यात्रा' कविताबाट खोजेर लेख्नुहोस् :

- (क) मनमा उत्पन्न हुने भाव वा विचार – **भावना**
- (ख) श्रीखण्ड घोटेर बनाइएको लेप - **चन्दन**
- (ग) गौरवले भरिएको - **सगौरव**
- (घ) आफ्नो स्वामित्व वा अधिकार छोड्ने काम - **त्याग**
- (ङ) सबैभन्दा उच्च वा अग्लो – **सर्वोच्च**

२. दिइएको अनुच्छेदबाट दुई जोडी पर्यायवाची शब्द पहिचान गर्नुहोस् :

गाई मानिसले पाल्ने घरपालुवा जनावर हो । यो चौपाया वर्गभित्र पर्छ । मानवका लागि गाईको दुध निकै पोसिलो हुन्छ । शरीर स्वस्थ राख्न तागतिला कुरा खानुपर्छ । दुग्ध र दुग्धजन्य पदार्थ बिक्री गरेर मान्छेले आर्थिक उपार्जन पनि गर्छन् । गाईपालनलाई व्यवसायका रूपमा प्रयोग गरेर धेरै आम्दानी गर्न सकिन्छ ।

आम्दानी उपार्जन

जनावर चौपाया

३. दिइएका शब्दको पर्यायवाची शब्द लेख्नुहोस्:

शक्ति ➡ तागत

प्रेम ➡ माया

धर्ती ➡ धरणी

शिर ➡ टाउको

कर्म ➡ काम

सुन्दर ➡ राम्रो

जिन्दिगी ➡ जीवन

महान ➡ उच्च

हावा ➡ वायु

आकाश ➡ नभ

नयन ➡ आँखा

४. 'उज्यालो यात्रा' कविताबाट खोजेर तल दिइएका शब्दको विपरीतार्थी शब्द लेख्नुहोस्:

निम्न ➡ उच्च

दुःखी ➡ सुखी

अज्ञान ➡ ज्ञान

सम्भव ➡ असम्भव

आफ्नो ➡ अरु

अन्याय ➡ न्याय

५. उदाहरणमा दिए जस्तै कुनै पाँच जोडी विपरीतार्थी शब्द
खोजी वाक्यमा प्रयोग गर्नुहोस्:

उदाहरण: धारिलो-भुत्ते, धेरै-थोरै

माथि-तल

उज्यालो-अँध्यारो

शिर-पाउ

जित-हार

न्याय-अन्याय

माथि-तल

बोध र अभिव्यक्ति

उदाहरणमा दिए जस्तै जोडी अनुप्रासयुक्त शब्द पाठबाट खोजेर
लेख्नुहोस् :

उदाहरण: चन्दन नन्दन

- ➡ असम्भव-सब,
- ➡ सुखी-खुसी,
- ➡ सौरभ - गौरव,
- ➡ भरी - छरी,
- ➡ मनोहर - सुन्दर,
- ➡ खातिर - शिर,

दिइएको कवितांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

जसका भावना हाँस्छन्, मनमा रागिनी भरी

जसका जिन्दगी बाँच्छन् रातमा चाँदनी छरी ।

(अ) यस कवितांशका चार पाउ छुट्याएर लेख्नुहोस् ।

➡ जसका भावना हाँस्छन्,

मनमा रागिनी भरी

जसका जिन्दगी बाँच्छन्

रातमा चाँदनी छरी ।

(आ) कवितांशका चारै पाउको पाँचौँ ह्रस्व वर्ण रेखाङ्कन गर्नुहोस् ।

➡ भावना, रागिनी, जिन्दगी, चाँदनी

(इ) कवितांशका चारै पाउको छैटौँ दीर्घ वर्ण रेखाङ्कन गर्नुहोस् ।

➡ भावना, रागिनी, जिन्दगी, चाँदनी

(ई) कवितांशका चारै पाउका सातौँ वर्ण क्रमशः लेख्नुहोस् ।

➡ हाँ, भ, बाँ, छ

८. दिइएको कवितांश पढी सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् ।

जुटेका ज्ञानले जो छन् पादैँ धर्ती मनोहर

उठेका कर्मले जो छन् गर्दैँ निर्माण सुन्दर ।

समर्पित भएका छन् जो सदा न्यायखातिर

संसारमा उठेका छन् तिनैका विजयी शिर ।

(क) धर्तीलाई केले मनोहर बनाएको छ ?

➡ ज्ञान र कर्ममा जुटेका मानिसहरूको सङ्घर्षले धर्तीलाई मनोहर बनाएको छ ।

(ख) कर्म गर्नेको जिन्दगी कस्तो बन्छ ?

➡ कर्म गर्नेको जिन्दगी सुन्दर बन्छ र उनीहरूले कर्म गरेर समाज र देशलाई पनि बनाउँछन् ।

(ग) कवितांशमा कस्ता मानिसको शिर उचो हुन्छ भनिएको छ ?

=> कवितांशमा जो मानिस सधैं न्यायखातिर समर्पित भएका हुन्छन्, उनीहरूको शिर उचो भनिएको छ ।

(घ) कवितांशबाट के सन्देश पाइन्छ ?

=> हामी ज्ञान र कर्मले हाम्रो धर्तीलाई सुन्दर बनाउनुपर्छ । सधैं न्यायखातिर आवाज उठाउनुपर्छ । यसरी आफ्नो खुसी मात्र नहेरी समग्र देशको हितमा लाग्नुपर्ने सन्देश प्रस्तुत कवितांशबाट पाउन सकिन्छ ।

५. तलका प्रश्नको उत्तर लेख्नुहोस् :

(क) 'उज्यालो यात्रा' कविताको सुरुका दुईओटा श्लोकको आशय वर्णन गर्नुहोस् ।

→ जसरी एक प्रकारको सुगन्धित काठ श्रीखण्डलाई सयौँपटक घोट्दा पवित्र चन्दनमा परिणत हुन्छ, त्यसरी नै हामीमा कर्मशक्ति छ भने जङ्गललाई पनि स्वर्गको बगैँचा बनाउन सक्छौं । हामीले जहिले पनि उच्च सङ्कल्प लिनुपर्छ । संसारमा असम्भव केही छैन । सबै महान् व्यक्तिहरू सङ्कल्पकै कारण महान् बनेका हुन् ।

(ख) जीवन सार्थक पार्न के के गर्नुपर्छ ?

→ जीवनको यात्रालाई उज्यालो बनाउन अर्थात् सार्थक पार्न उच्च सङ्कल्प लिएर हामी कर्मशील बन्नुपर्छ । हामीले ईर्ष्या, द्वेष त्यागेर प्रेमको सौरभ छर्नुपर्छ र उपकारी बन्नुपर्छ । हामी उदाहरणीय व्यक्तित्व बन्न सक्नुपर्छ । हाम्रो ज्ञानले धर्तीलाई मनोहर बनाउनुपर्छ अनि हाम्रो कर्मले सुन्दर निर्माण गर्नुपर्छ । कर्म विध्वंशका लागि होइन, निर्माणका

लागि हो । त्यस्तै हामीले लोभलालच मनमस्तकबाट फ्याँकेर न्यायका खातिर सदैव समर्पित हुनुपर्छ ।

(ग) कवितामा कविले कस्तो आदर्श जीवन यात्राको कल्पना गरेका छन् ?

→ कवि रामप्रसाद ज्ञवालीले 'उज्यालो यात्रा' कवितामा नैतिक आदर्शको प्रस्तुति गरेका छन् । यस कवितामा कविले मूलतः कर्मशील बन्नुपर्ने धारणा अभिव्यक्त गर्दै उच्च सङ्कल्प लिनुपर्ने उल्लेख गरेका छन् । त्यस्तै ईर्ष्या, द्वेष त्यागेर प्रेमको सौरभ छर्दै उपकारी बन्नुपर्ने बताएका छन् । लोभलालच मनमस्तकबाट फ्याँकेर न्यायको बाटोमा लाग्नुपर्ने कुरामा कविको जोड रहेको छ । यसप्रकार कविले प्रस्तुत कवितामा महान् कर्मको आदर्श जीवन यात्राको कल्पना गर्दै चन्द्रसूर्य जस्तै उज्यालो छर्दै स्वावलम्बी बन्नुपर्ने उल्लेख गरेका छन् ।

(घ) 'उज्यालो यात्रा' कविताको मूलभाव के हो ?

उत्तर : कविताले मूलतः जीवनरूपी यात्रालाई उज्यालो पारी कसरी आदर्श र महान् व्यक्ति बन्न सकिन्छ भन्ने भाव अभिव्यक्त गरेको छ । विश्वमा आदर्श र नमुना बन्नका लागि सधैं नै महान् कर्मको यात्रा गर्नुपर्छ भन्ने कविको धारणा कवितामा प्रस्तुत भएको छ । महान् कर्मको आदर्श यात्रामा कहिले चलूँला ? चन्द्रसूर्य जस्तै आफैं कहिले बसूँला ? आफ्नो पौरखले आफ्नो बाटो कहिले खनूँला ? अनि सर्वोच्च कविता आफैं कहिले बनूँला ? भन्दै हामी अघि बढ्यौं भने उज्यालो भविष्यका साथ उज्यालो यात्रा तय गर्न सकिन्छ भन्ने भाव कविले

कवितामा अभिव्यक्त गरेका छन् । त्यस्तै सत्कर्म र सत्व्यवहारले जीवनको उज्यालो यात्रा तय भई महान् र आदर्श बन्न सकिने भाव वा सन्देशसमेत कवितामा प्रस्तुत भएको छ ।

१०. कविताको दोस्रो श्लोकलाई व्याकरणिक पदक्रम मिलाई गद्यमा रूपान्तर गर्नुहोस् ।

उत्तर : कवितको दोस्रो श्लोक :-

भएमा उच्च सङ्कल्प छैन केही असम्भव

सङ्कल्पैले बनेका हुन् महान् मान्छेहरू सब । २ ।

व्याकरणिक पदपदक्रम मिलाई गद्यमा रूपान्तरण गर्दा :-

उच्च सङ्कल्प भएमा केही असम्भव छैन । सब महान् मान्छेहरू सङ्कल्पैले बनेका हुन् ।

११. भाव विस्तार गर्नुहोस् :

(क) ईर्ष्याद्विष हटाएर जो छर्छन् प्रेम सौरभ तिनै मान्छेहरू बन्छन् विश्वका निम्ति गौरव ।

प्रस्तुत श्लोक 'उज्यालो यात्रा' शीर्षकको कविताबाट साभार गरिएको हो । यस कविताका रचनाकार कवि रामप्रसाद ज्ञवाली (वि.सं. २०२४) हुन् । ज्ञवाली समसामयिक नेपाली साहित्यका चर्चित व्यक्तित्व हुन् । कविता, आख्यान, नाटक, समालोचना लगायतका विधामा कलम

चलाउने साहित्यकार ज्ञवाली सरल भाषाशैलीमा प्रभावकारी ढङ्गबाट काव्य सिर्जना गर्न सक्ने क्षमता भएका कवि हुन् । घृणाले भन्दा पनि मायाप्रेमले संसार जित्न सकिने र गौरवशाली बन्न सकिने कुरा कविले माथिको श्लोकमा स्पष्ट पार्ने प्रयास गरेका छन् ।

हाम्रो अरूको उन्नतिमा डाह गर्ने प्रवृत्ति रहेको छ । सामान्य कुरामा पनि हामी इख लिने काम गर्छौं । यस्तो बानीले एकआपसमा शत्रुता मात्र उत्पन्न गर्दछ । शत्रुता कसैका लागि पनि हितकर हुँदैन । तसर्थ हामीले ईष्यद्विष त्याग्नपर्छ ।

सबैतिर सबैका लागि हामीले प्रेमको सुवास छर्नुपर्छ । प्रेमका माध्यमले नै संसार जित्न सकिन्छ । सबैको प्रिय बन्न सकिन्छ । मनबाट ईष्यद्विष हटाएर जसले प्रेमको सुवास छर्छन् त्यस्तो व्यक्ति वा मान्छे नै विश्वका निम्ति गौरव बन्छन् भन्ने भाव माथिको श्लोकमा अभिव्यक्त भएको छ ।

यसप्रकार अनुष्टुप छन्दमा संरचित माथिको श्लोकले मनमा रहेको डाह र इख हटाएर प्रेमको सुवास छर्ने व्यक्ति नै विश्वका लागि गौरव र प्रेरणाको स्रोत बन्न सक्ने भएकाले हामीले आजैबाट ईष्यद्विष त्यागेर सबैमा प्रेमपूर्ण व्यवहार गर्नुपर्छ भन्ने भाव सरल, सरस र प्रभावकारी भाषाशैलीका माध्यमबाट स्पष्ट पारेको छ ।

(ख) उदात्त कर्मको यात्रा गर्दछन् जो सधैं सधैं आदर्श नमुना मान्छे बन्दछन् विश्वमा तिनै ।

प्रस्तुत श्लोक 'उज्यालो यात्रा' शीर्षकको कविताबाट साभार गरिएको हो

। यस कविताका रचनाकार कवि रामप्रसाद ज्ञवाली (वि.सं. २०२४) हुन् ।
। ज्ञवाली समसामयिक नेपाली साहित्यका चर्चित व्यक्तित्व हुन् ।
कविता, आख्यान, नाटक, समालोचना लगायतका विधामा कलम
चलाउने साहित्यकार ज्ञवाली सरल भाषाशैलीमा प्रभावकारी ढङ्गबाट
काव्य सिर्जना गर्न सक्ने क्षमता भएका कवि हुन् । कर्मशील व्यक्ति नै
आदर्श र नमुना बन्दछ भन्ने भाव माथिको श्लोकमा अभिव्यक्त भएको
छ ।

कर्मले जिन्दगीलाई हँसिलो र सुखी बनाउन सकिन्छ । हाम्रो कर्मले सुन्दर
विश्वको सिर्जना र निर्माण गर्नुपर्छ । कर्म नै धर्म भन्ने कुरालाई हामी
सबैले मनन गर्दै कर्मशील जीवन बनाउनु आवश्यक छ । महान् र श्रेष्ठ
कर्मको यात्रामा सधैं लागि रहने व्यक्ति विश्वका निम्ति आदर्श बन्छ ।
त्यस्तो व्यक्ति नै समाज, राष्ट्रमा मात्र नभएर विश्वका लागि नमुना र
अनुकरणीय मान्छे बन्दछ । तसर्थ हामीले विश्वमा आदर्श र नमुना
बन्नका लागि सधैं नै महान् कर्म गर्नुपर्छ भन्ने भाव माथिको श्लोकमा
अभिव्यक्त भएको छ ।

यसप्रकार अनुष्टुप छन्दमा संरचित माथिको श्लोकमा हामीले सधैं महान्
र श्रेष्ठ कर्मको बाटोमा हिड्यौं भने विश्वका लागि आदर्श र नमुना मान्छे
बन्न सक्छौं भन्ने भाव सरल, सरस र प्रभावकारी भाषाशैलीका
माध्यमबाट अभिव्यक्त भएको छ । यसका साथै हामी कर्मशील बन्नुपर्छ
अनि मात्र सबैका लागि अनुकरणीय बन्न सक्छौं भन्ने सन्देशसमेत
दिएको छ ।

१२. कर्मशील बन्न कसरी सकिन्छ, 'उज्यालो यात्रा' कविताका आधारमा लेख्नुहोस् ।

उत्तर : रामप्रसाद ज्ञवाली (वि.सं. २०२४) द्वारा रचित 'उज्यालो यात्रा' शीर्षकको कविता नैतिक विषयवस्तुमा आधारित सन्देशमूलक कविता हो । अनुष्टुप छन्दमा संरचित प्रस्तुत कवितामा बाह्र श्लोक रहेका छन् । सरल र सरस भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको यस कवितामा विभिन्न बिम्ब र दृष्टान्तको यथोचित प्रयोग गरिएको छ । समग्रमा कविता सरल, बोधगम्य र प्रभावकारी बनेको छ । कविताले मूलतः कर्मशील बनेर जीवनरूपी यात्रालाई उज्यालो पारी आदर्श र महान् व्यक्ति बन्न सकिन्छ भन्ने भाव अभिव्यक्त गरेको छ ।

'उज्यालो यात्रा' कवितामा कर्मशील बन्न सबैलाई प्रेरित गरिएको छ । कर्मशील व्यक्ति नै महान् र अनुकरणीय बन्ने भावसमेत कवितामा अभिव्यक्त गरिएको छ । जसरी एक प्रकारको सुगन्धित काठ श्रीखण्डलाई सयौं पटक घोट्दा पवित्र चन्दनमा परिणत हुन्छ, त्यसरी नै हामीमा कर्मशक्ति छ भने जङ्गललाई पनि स्वर्गको बगैँचा बनाउन